

ZMIANY PRZESTRZENI REKREACYJNEJ SIERAKOWA W LATACH 1975-1997

Wstęp

Trwający od końca lat osiemdziesiątych XX w. proces transformacji społeczno-gospodarczych w Polsce wywarł istotny wpływ na tempo i poziom rozwoju polskich miast. Dał między innymi podstawy do odmiennego traktowania turystyki i wypoczynku – nie tylko w wymiarze socjalnym, jako rodzaju świadczenia należnego każdemu obywatelowi, ale również w wymiarze ekonomicznym, jako istotnego czynnika aktywizacji gospodarczej wielu miast. Znalazło to swój wyraz w zmieniającej się strukturze i funkcjach miejskiej przestrzeni rekreacyjnej.

Niniejszy artykuł jest częścią szerszego opracowania, mającego na celu kompleksową analizę i ocenę zmian, dokonujących się w przestrzeni rekreacyjnej wybranych miast województwa wielkopolskiego. Poza Sierakowem badaniami objęto pięć miast (Chodzież, Gostyń, Kórnik, Leszno, Trzciankę), które w latach 1975-1997 pełniły nieprzerwanie funkcje turystyczne. Wybór miast wynikał z przyjętego założenia, że obszary odznaczające się pobytowym ruchem turystycznym może charakteryzować przestrzeń rekreacyjna o najlepiej rozwiniętej i zróżnicowanej strukturze. Horyzont czasowy opracowania obejmuje lata 1975-1997, czas kolejnych przemian prawno-ustrojowych państwa, które znalazły swój wyraz w odmiennych sposobach kształtowania podaży turystycznej w kraju.

Sieraków jest jedną z najbardziej znanych miejscowości wypoczynkowych województwa wielkopolskiego. Leży na terenie Sierakowskiego Parku Krajobrazowego. Prawa miejskie uzyskał w 1388 r. Obecnie Sieraków jest małym miastem, liczącym nieco ponad 6 tys. mieszkańców i zajmującym powierzchnię około 1400 ha. Największą rolę w gospodarce miasta odgrywa przemysł, sezonowo wielu mieszkańców znajduje jednak zatrudnienie przy obsłudze ruchu turystycznego oraz w rolnictwie. Początki rozwoju funkcji turystycznych miasta sięgają okresu międzywojennego, kiedy to nad Jez. Jaroszewskim powstało tzw. centrum przysposobienia wojskowego i wychowania fizycznego, którego obiekty po wojnie adaptowano dla potrzeb wypoczynku, tworząc i rozwijając pierwszy ośrodek sportowo-rekreacyjny (Grzybowski 1935).

Atrakcyjność przestrzeni rekreacyjnej Sierakowa w opinii mieszkańców miasta i turystów

Jednym z istotnych etapów oceny zmian zachodzących w przestrzeni rekreacyjnej jest określenie, na ile zmiany te odpowiadają potrzebom społecznym

w zakresie wypoczynku. Podstawowym źródłem informacji w tym zakresie są badania ankietowe, którymi objęto łącznie 260 osób (150 stałych mieszkańców miasta oraz 110 turystów), (Zglińska 1996). Analiza wypowiedzi respondentów umożliwiła odpowiedź na następujące pytania: 1) które elementy przestrzeni rekreacyjnej Sierakowa mają największe znaczenia dla jakości pobytu i wypoczywania w mieście; 2) czy obecna struktura oraz stan zasobów i infrastruktury rekreacyjnej są w pełni dostosowane do potrzeb osób wypoczywających; 3) w jakim kierunku powinien zmierzać proces dalszego rozwoju przestrzeni rekreacyjnej miasta.

Zdecydowana większość respondentów (95%) uznała, że Sieraków jest atrakcyjnym miejscem wypoczynku. Z wypowiedzi osób ankietowanych jednoznacznie wynika, że do najbardziej atrakcyjnych elementów oferty rekreacyjnej miasta zaliczyć należy przede wszystkim zasoby przyrodnicze (83%) oraz infrastrukturę rekreacyjną (75%). Respondenci najczęściej wypoczywają w sąsiedztwie jezior (73%). Na terenach zielonych najchętniej przebywa jedynie 40% ankietowanych, a dla 11% (w tym głównie turystów) tereny zielone w mieście i jego najbliższej okolicy mają wyłącznie znaczenie krajoznawcze i edukacyjne (rezerwat "Buki nad Jeziorem Lutomskim", pomnikowe drzewa oraz zabytkowy park przy Stadle Ogierów). W zakresie infrastruktury rekreacyjnej największą popularnością cieszą się ośrodki wypoczynkowe wraz z plażami i kąpieliskami (40%) oraz różnego rodzaju obiekty sportowo-rekreacyjne (43%), w tym przede wszystkim stadnina koni (22,6%), stadion i boiska sportowe oraz kręgielnia (9,8%). W grupie zasobów kulturowych respondenci wymieniają jedynie obiekty zabytkowe (17,8%), w tym kościół NMP, pałac Państwowego Stada Ogierów oraz zabudowę centrum miasta.

Niecałe 80% mieszkańców miasta oraz 74% turystów pozytywnie ocenia warunki wypoczywania i mieszkania w mieście. Do podstawowych czynników wpływających korzystnie na jakość wypoczynku respondenci zaliczają walory przyrodnicze (35,5% mieszkańców i 56% turystów) oraz stan środowiska przyrodniczego (odpowiednio 14,5% i 6,5%), a także stan i poziom rozwoju infrastruktury rekreacyjnej (odpowiednio 17,7% i 53,1%). Zdaniem turystów o komforcie wypoczynku w mieście w istotny sposób decydują również walory kulturowe (13%), w tym przede wszystkim poziom i ranga organizowanych imprez kulturalnych i sportowych. Jednocześnie zarówno mieszkańcy jak i turyści wskazują na czynniki wpływające na obniżenie komfortu wypoczynku. Do najważniejszych zaliczyć należy: obecność zakładów przemysłowych (w tym przede wszystkim huty szkła), występowanie zaniedbanych i często zdewastowanych terenów w dolinie rzeki Warty oraz w strefie brzegowej sierakowskich jezior, a także nadmierny tłok, hałas oraz nieestetyczną zabudowę w centrum miasta.

W kontekście powyższych wypowiedzi na szczególną uwagę zasługują opinie respondentów, dotyczące wskazania kierunków dalszego rozwoju przestrzeni rekreacyjnej miasta. Mieszkańcy Sierakowa podkreślają między innymi konieczność poprawy oferty kulturalnej miasta, związanej z usprawnieniem działalności kina oraz domu kultury. Nisko oceniają również ofertę w zakresie infrastruktury sportowo-rekreacyjnej, co jest ich zdaniem związane z brakiem możliwości orga-

nizowania alternatywnych programów wypoczynku poza sezonem lub w sezonie, gdy panujące warunki pogodowe nie sprzyjają rekreacji. W związku z tym dostrzegają potrzebę przeznaczania większych środków finansowych na rozwój terenów wypoczynkowych i postulują budowę hali sportowej oraz krytej pływalni. Turyści z kolei wskazują na konieczność podjęcia działań zmierzających do poprawy dostępności komunikacyjnej miasta, lepszej organizacji ruchu samochodowego i pieszego w mieście oraz podniesienia walorów estetycznych zabudowy miejskiej i terenów rekreacyjnych.

Zmiany struktury rodzajowej wybranych komponentów przestrzeni rekreacyjnej

Zasoby przyrodnicze – tereny zielone. W strukturze terenów zielonych Sierakowa dominują wyraźnie lasy, których powierzchnia w omawianym okresie nie ulegała większym zmianom i w 1997 r. wynosiła 398 ha (ponad 28% ogólnej powierzchni miasta). W zakresie gruntów leśnych istotny, stały wzrost zaobserwowano jedynie w grupie tzw. terenów zadrzewionych i zakrzewionych, których powierzchnia wzrosła z 10 ha w 1975 r. do 22 ha w 1997 r. Znaczny udział terenów leśnych w strukturze przestrzennej miasta zdecydował o słabym rozwoju terenów zieleni urządzonej. W 1975 r. powierzchnia terenów zieleni urządzonej przekraczała nieco ponad 16 ha, a wskaźnik jej wzrostu w analizowanych podokresach kształtował się na niskim poziomie (od 4 do 8%) dając łącznie przyrost o 3,4 ha. Analiza struktury rodzajowej terenów zieleni urządzonej oraz jej zmian w czasie, wskazuje na nieznaczną przewagę zieleni parków i zieleńców, przy czym przewaga ta wyraźnie zmalała z początkiem 1991 r. Zaobserwowana tendencja jest wynikiem nie tylko zmniejszenia powierzchni terenów parkowych w mieście (spadek o 9%), ale również wprowadzenia nowych rodzajów zieleni. Z początkiem lat 70. XX w. wraz z rozwojem budownictwa wielorodzinnego wzrósł bowiem udział zieleni osiedlowej oraz ogrodów działkowych, przy czym największy przyrost tych terenów (o 2,1 ha) miał miejsce w okresie 1985-1990. W skład zieleni miejskiej wchodzi również tereny pełniące przede wszystkim funkcje gospodarcze i tylko pośrednio związane z rekreacją, do których zaliczamy sady, łąki i pastwiska. Łączna powierzchnia terenów rolnych w 1997 roku wynosiła 149 ha i w porównaniu z 1975 rokiem wzrosła o 20% (28 ha). Największą dynamiką wzrostu, szczególnie w latach 1975-1985 charakteryzowały się tereny upraw sadowniczych, dla których wskaźnik dynamiki zmian przekroczył 2,5 (wartość wskaźnika (-)1 oznacza odpowiednio spadek lub wzrost o 100%). W przypadku łąk i pastwisk skala zmian była znacznie mniejsza, a średni wskaźnik wzrostu dla okresu 1975-1997 wyniósł odpowiednio 0,02 dla łąk i 0,51 dla pastwisk.

Zasoby kulturowe. Są one jednym z najbardziej stabilnych komponentów przestrzeni rekreacyjnej miast. Znajduje to swoje potwierdzenie również w przypadku Sierakowa, gdzie prócz okresu 1991-1997 nie zaobserwowano większych zmian w strukturze rodzajowej placówek kulturalnych oraz prowadzonej przez nie działalności. W połowie lat 70. XX w. działalność kulturalną na terenie miasta

prowadziły m.in. kino, biblioteka miejska oraz dom kultury z salą widowiskową. Wraz z rozwojem placówek kultury i sportu wzrosła liczba organizowanych na terenie miasta imprez. Ogromną popularność, przede wszystkim wśród odwiedzających miasto turystów, zyskały imprezy sportowe organizowane od 1952 r. przez przedsiębiorstwo Państwowe Stado Ogierów, a także odbywające się corocznie od 1992 r. Dni Ziemi Sierakowskiej. Początek lat 90. minionego wieku przynosi kryzys w działalności kulturalnej miasta. Trudności w pozyskiwaniu środków finansowych na rzecz kultury stają się przyczyną zawieszenia działalności kina oraz ograniczenia ilości organizowanych imprez kulturalnych i sportowych, szczególnie tych o lokalnym znaczeniu. Natomiast od 1995 r. swoją działalność rozpoczyna w Sierakowie Muzeum – Zamek Opalińskich. Zarówno zamek, jak i znajdujące się w nim muzeum, stanowi obecnie jedną z największych atrakcji krajoznawczych miasta i gminy Sieraków.

Infrastruktura rekreacyjna. Ze względu na turystyczny charakter miasta jednym z najważniejszych elementów infrastruktury rekreacyjnej jest baza noclegowa. Tworzona jest ona wyłącznie na potrzeby turystów, jednak jej rozwój rzutuje w istotny sposób na możliwości kształtowania struktury rodzajowej pozostałych elementów infrastruktury rekreacyjnej. Usługi noclegowe charakteryzuje bowiem coraz częściej dążność do zapewnienia wypoczywającym nie tylko miejsc noclegowych, ale również całodziennego wyżywienia oraz interesującego programu spędzania czasu wolnego. Na bazę noclegową Sierakowa składają się obiekty sezonowe, w grupie których dominują ośrodki wczasowe. Łączna pojemność bazy noclegowej w analizowanym okresie kształtowała się na poziomie od 1847 miejsc noclegowych w 1975 r. do 1536 miejsc w roku 1997, natomiast średni wskaźnik zmian dla całego okresu wyniósł – 0,16. Przy nieznacznym ograniczeniu pojemności bazy noclegowej pomiędzy 1991 a 1997 rokiem nastąpił wyraźny spadek liczby obiektów (z 29 do 18), co przyczyniło się do wzrostu średniej pojemności obiektów noclegowych z 54 miejsc w 1991 roku do 85 w 1997 r. Struktura rodzajowa bazy noclegowej nie uległa większym zmianom i wiązała się przede wszystkim z utworzeniem w latach 80. ubiegłego wieku schroniska młodzieżowego. Podejmowane natomiast z początkiem lat 90. XX w. działania na rzecz podnoszenia standardu oferowanych usług oraz związane z tym zmiany profilu działalności, wpłynęły na wzrost liczby miejsc noclegowych, udostępnianych również poza sezonem (o 264 miejsca). Poza bazą noclegową do najważniejszych elementów zagospodarowania rekreacyjnego zalicza się bazę gastronomiczną. Analizując zmiany w liczbie, pojemności i strukturze rodzajowej obiektów gastronomicznych, należy zauważyć, że mający miejsce z końcem lat 80. XX w. spadek liczby miejsc konsumenckich (o ponad 40%) uległ całkowitej kompensacji w latach 1995-1997, a jego bezpośrednim efektem był rozwój placówek dysponujących niewielką, nie przekraczającą 30 liczbą miejsc, szczególnie w grupie obiektów typu żywieniowego. Zaobserwowane kierunki rozwoju bazy gastronomicznej wykazują ścisłą korelację z dynamiką ruchu turystycznego, będąc tym samym wyrazem właściwego dostosowania podaży do zmian w popycie na ten rodzaj usług. Ogromną rolę w obsłudze osób wypoczywających odgrywiają

min. obiekty sportowo-rekreacyjne. W przypadku Sierakowa średni wskaźnik wzrostu liczebnego urządzeń sportowych w analizowanym okresie wyniósł 0,75, przy czym największy przyrost odnotowano w latach 1975-1985 oraz 1991-1997. Należą do nich min. kręgielnia i korty tenisowe w ośrodku wypoczynkowym „Natura-tour”, budowana od 1997 r. hala sportowa i kryta pływalnia w ośrodku wypoczynkowym TKKF. Wzrost liczby jak i różnorodności obiektów sportowo-rekreacyjnych w Sierakowie sprzyja lepszej organizacji czasu wolnego i odpowiada na stale rosnące zapotrzebowanie na tzw. czynny wypoczynek.

Jakość przestrzeni rekreacyjnej Sierakowa i jej zmiany w latach 1975-1997

Przeprowadzone charakterystyki ilościowe przestrzeni rekreacyjnej Sierakowa dotyczące m.in. wielkości, struktury rodzajowej, dostępności, charakteru użytkowania i zasięgu oddziaływania wybranych komponentów, stały się punktem wyjścia do oceny jakości przestrzeni rekreacyjnej i jej zmian w czasie. Dla lepszego zobrazowania procesu przemian, opracowane wskaźniki szczegółowe jakości przestrzeni rekreacyjnej poddano agregacji, przy wykorzystaniu kryterium położenia w jednostce funkcjonalnej wypoczynku, wyróżniając tym samym przestrzeń: ogólnomiejską, osiedlową, przydomową i domową. Ponieważ przestrzeń rekreacyjna stanowi integralną część miasta, konieczne stało się uwzględnienie w ocenie jakości tych cech środowiska miejskiego, które w sposób pośredni wpływają na możliwości wypoczynku. Cechy te określono mianem uwarunkowań zewnętrznych rekreacji, dzieląc je na uwarunkowania o charakterze: ekologicznym, przestrzenno-funkcyjnym, ekonomicznym i komunikacyjnym (dostępności). W związku z tym, iż podmiotem oceny są użytkownicy przestrzeni rekreacyjnej, ocenę jakości przeprowadzono, mając na uwadze potrzeby mieszkańców i odwiedzających miasto turystów.

Oceniając jakość przestrzeni rekreacyjnej Sierakowa należy podkreślić, że wartość ogólnego wskaźnika jakości kształtowała się w analizowanym okresie na poziomie od 469,94 w 1975 r. do 516,79 w 1997 r. i stanowiła odpowiednio 47,2% i 51,6% teoretycznej wartości maksymalnej. Analizując dystans pomiędzy wartością wskaźnika jakości z punktu widzenia potrzeb mieszkańców i turystów w latach 1975-1990, zauważalna jest tendencja do niwelowania tych różnic, będąca efektem utrzymywania się na stałym poziomie atrakcyjności turystycznej miasta, przy sukcesywnym wzroście jakości wypoczynku ludności miejscowej (sumaryczny wskaźnik zmian wyniósł odpowiednio 0,06 i 0,27). Opisana sytuacja z początkiem 1991 r. ulega nasileniu, co prowadzi do wzrostu w 1997 r. dystansu w wartościach omawianych wskaźników na rzecz mieszkańców o ponad 10 punktów.

Analizując zmiany wskaźników jakości, w ramach wyróżnionych obszarów funkcjonalnych wypoczynku w mieście, do najbardziej dynamicznych jednostek zaliczyć należy przestrzeń osiedlową i przydomową, dla których wskaźnik zmian jakości w latach 1975-1997 wyniósł 1,93 – w przypadku mieszkańców i 1,64 – w odniesieniu do turystów. Podobna skala wzrostu wskaźnika jakości dotyczyła

przestrzeni domowej (0,94) i była związana nie tyle ze zmianami w zasobach mieszkaniowych, co z rozwojem infrastruktury technicznej mieszkań (sieci wodnej, kanalizacyjnej, gazowej). Zbliżoną dynamikę zmian, wynikającą jednak ze spadku wartości wskaźnika jakości, zaobserwowano w odniesieniu do tzw. uwarunkowań zewnętrznych rekreacji (dla okresu 1975-1997 wskaźnik dynamiki zmian wyniósł -0,14), w tym szczególnie uwarunkowań komunikacyjnych (-0,13) i ekonomicznych (-0,58).

Wnioski

1. Przyjęty do celów opracowania horyzont czasowy oraz wyznaczone w jego ramach podokresy, pozwoliły na pełne zobrazowanie kierunków oraz skali procesu przemian przestrzeni rekreacyjnej Sierakowa, oraz umożliwiły wskazanie elementów charakteryzujących się największą dynamiką zmian.
2. Rozwój przestrzeni rekreacyjnej Sierakowa w latach 1975-1997 jest wynikiem wzrastającej aktywności zarówno władz lokalnych, miejscowej ludności jak i inwestorów z zewnątrz. Świadczy o tym m.in. ilość realizowanych w ostatnim 10-leciu inwestycji, zarówno tych stanowiących własność publiczną (placówka muzealna, obiekty sportowe, infrastruktura komunikacyjna i sanitarna), jak i prywatną (placówki gastronomiczne i handlowe).
3. Zrealizowane oraz planowane w najbliższym czasie inwestycje wydają się w pełni odpowiadać potrzebom społecznym w zakresie wypoczynku i turystyki. Bezpośrednim skutkiem wzrastających wymogów, dotyczących w głównej mierze standardu i komplementarności świadczonych usług rekreacyjnych, jest modernizacja oraz rozwój położonych na terenie Sierakowa ośrodków wypoczynkowych.
4. Realizowana konsekwentnie od kilkadziesiąt lat polityka gospodarowania przestrzenią miejską, przyczyniła się do zachowania na obszarze miasta – mimo intensywnego rozwoju funkcji turystycznej - rezerw terenów pod inwestycje turystyczne przede wszystkim w zachodniej i północnej części miasta.

LITERATURA

- Grzybowski K., 1935, *Sieraków nad Wartą*, Sieraków.
- Plany zagospodarowania przestrzennego Sierakowa z lat 1965-1995*, archiwum Wojewódzkiego Urzędu Planowania Przestrzennego, Poznań.
- Roczniki statystyczne województwa poznańskiego za lata 1975-1997*, WUS, Poznań.
- Zglińska K., 1996, *System turystyczno-rekreacyjny miasta Sierakowa. Stan współczesny i jego historia*, materiały archiwalne Instytutu Geografii Fizycznej i Kształtowania Środowiska Przyrodniczego UAM, Poznań.

CHANGES IN THE RECREATIONAL SPACE OF THE TOWN OF SIERAKÓW BETWEEN 1975 AND 1997

Summary

The paper is part of a broader study intended to present a complex analysis of changes occurring in the recreational space of selected towns located within the Wielkopolska Province. Apart from Sieraków, it includes five other towns which play the role of holiday resorts, i.e. Chodzież, Gostyń, Kórnik, Leszno, and Trzcianka. The choice of municipalities was based on the assumption that sojourn tourism destinations were characterized by the best developed and diversified structure of recreational space. The study in question covered the period between 1975 and 1997, during which a number of legal and political transformations took place to influence the supply of tourist services:

- 1975-84 – the twilight of the centrally planned economy (noticeable also in the field of tourism and recreation) as well as of the period of a rapid development of tourist management initiated in the late 1950s,
- 1985-90 – a serious economic crisis followed by a gradual transition to a free-market economy; a slump in domestic and international tourist traffic,
- 1991-97 – a period of an economic revival (noticeable also in tourist management and tourist traffic).

On the basis of the research results a quantitative/qualitative analysis of the recreational space of particular towns was carried out. The study made it possible to better understand the process of evolution of Polish holiday resorts as well as to identify factors determining that process. An in-depth analysis of the developmental tendencies, as shown by urban tourist and recreational areas, gives grounds for predicting their future.

Mgr Bródka Sylwia
Instytut Geografii Fizycznej i Kształtowania Środowiska Przyrodniczego
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
ul. Fredry 10
61-701 Poznań